

METROPOLITAN
U LISINSKOM

P. Mascagni

CAVALLERIA RUSTICANA

R. Leoncavallo:

I PAGLIACCI

Nedjelja, 3. svibnja 2015., 18:30 sati.



The Met
ropolitan
Opera **HD**
LIVE



METROPOLITAN U LISINSKOM

P. Mascagni

CAVALLERIA RUSTICANA

R. Leoncavallo:

I PAGLIACCI

Nedjelja, 3. svibnja 2015., 18:30 sati.

THE MET: LIVE IN HD SERIES IS MADE POSSIBLE BY A GENEROUS GRANT
FROM ITS FOUNDING SPONZOR

Neubauer Family Foundation

GLOBAL CORPORATE SPONSORSHIP OF THE MET LIVE IN HD
IS PROVIDED BY

Bloomberg

THE HD BROADCASTS ARE SUPPORTED BY

Toll Brothers
America's Luxury Home Builder

The Met
ropolitan
Opera 

Pietro Mascagni

CAVALLERIA RUSTICANA

Opera u jednom činu

Libreto: Giovanni Targioni-Tozzetti i
Guido Menasci prema istoimenoj noveli
Giovannija Verga

NEDJELJA, 3. SVIBNJA 2015.
POČETAK U 18 SATI I 30 MINUTA.

Praizvedba:

Teatro Costanzi, Rim, 17. svibnja 1890.

Prva hrvatska izvedba:

*Druga operna stagiona, Zagreb,
29. svibnja 1893.*

*Prva izvedba ansambla Metropolitan
4. prosinca 1891. u Chicagu*

*Premijera ove izvedbe u Metropolitanu:
14. travnja 2015.*



SANTUZZA **Eva-Maria Westbroek**

TURIDDU **Marcelo Álvarez**

ALFIO **George Gagnidze**

LUCIA **Jane Bunnell**

LOLA **Ginger Costa-Jackson**

ZBOR I ORKESTAR METROPOLITANA

ZBOROVOĐA **Donald Palumbo**

DIRIGENT **Fabio Luisi**

REDATELJ **David McVicar**

SCENOGRAF **Rae Smith**

Tekst: talijanski

Titlovi: engleski

Stanka poslije Cavallerije rusticane.

Svršetak oko 22 sata.



Ruggero Leoncavallo

I PAGLIACCI

Opera u dva čina s prologom
Libreto: skladatelj

NEDJELJA, 3. SVIBNJA 2015.
POČETAK U 18 SATI I 30 MINUTA.

Praizvedba:

*Teatro Dal Verme, Milano,
21. kolovoza 1892.*

Prva hrvatska izvedba:

*Treća operna stagiona, Zagreb,
22. travnja 1894.*

*Prva izvedba u Metropolitanu:
11. prosinca 1893.*

*Premijera ove izvedbe u Metropolitanu:
25. travnja 2015.*

KOSTIMOGRAF **Moritz Junge**
OBLIKOVATELJICA RASVJETE **Paule Constable**
KOREOGRAF **Andrew George**
KONZULTANT ZA VODVILJ **Emil Wolk**

CANIO/PAGLIACCIO **Marcelo Álvarez**
NEDDA/COLOMBINA **Patricia Racette**
TONIO/TADDEO **George Gagnidze**
BEPPE/ARLECCHINO **Andrew Stenson**
SILVIO **Lucas Meachem**

Tekst: talijanski
Titlovi: engleski

CAVALLERIA RUSTICANA

SADRŽAJ

Radnja se događa na Uskrs u sicilijanskom selu. Počinje preludijem u kojemu su tri osnovne teme: Santuzzina fraza ljubavi i očaja, melodija iz dueta Santuzze i Turiddua te *siciliana* „O Lola c'hai di latti la camisa“ (O Lola, s košuljom bijelom kao mljeko). Uvodni zbor seljana pred crkvom pun je radosti lijepog, blagdanskog, proljetnog jutra, mirisa naranča u cvatu, marljivosti muškaraca i opojnosti ženskom ljepotom („Gli aranci olezzano“ – Naranče mirišu). Neki ulaze u crkvu, a neki odlaze svojim putem. Ostaju Turidduova majka Lucia i mlada seljanka Santuzza. Santuzza, zaljubljena u svojega susedjanina Turiddua, pita majku gdje je on. Na njezin odgovor da je otišao u Francofonte po vino, Santuzza kaže da su ga noću vidjeli u selu. I sama zabrinuta zbog sinova ponašanja, Lucia poziva Santuzzu u kuću.

Dolazi kočijaš Alfio u pratnji nekoliko seljaka i pjeva o radosti svojega zanimanja. Razliježe se zvuk praporaca, a on bičem pucka nad živahnim konjem. Kod kuće ga čeka vjerna i zaljubljena žena Lola („Il cavallo scalpita“ – Konj topće). Alfio pita Luciju ima li još onog dobrog starog vina, a ona odgovara da je Turiddu otišao po nj jer ga više nije bilo. Alfio je iznenađen jer je ujutro vidio Turiddua pokraj svoje kuće. Santuzza daje Luciji znak da šuti. Alfio odlazi, a iz crkve se začuje uskrsni zbor. Himni u slavu uskrslog Gospodina pridružuje se i Santuzza („Regina Coeli, laetare – Alleluia! – Inneggiamo“

– Kraljici neba kličimo – Aleluja!... Pjesmu hvale pjevajmo). Susedjani odlaze u crkvu pa Santuzza i Lucia ostaju same. Na Lucijin upit zašto joj je dala znak da šuti, Santuzza pjeva potresnu i prekrasnu ispovijed („Voi lo sapete, o mamma“ – Vi znate, majko). Priča kako su se Turiddu i Lola voljeli prije nego što je on otišao u vojsku, kako se Lola umorna od čekanja udala za Alfija, kako je Turiddu nakon povratka bijesan od ljubomore zbog iznevjerene ljubavi počeo voditi ljubav s njom, Santuzzom, a Lola ga je, ne mogavši to podnijeti, ponovno osvojila. Santuzza se smatra prokletom zbog grijeha i nagovara majku da ode u crkvu i moli se za nju dok ona čeka Turiddua.

Turiddu se vraća. U žestokom duetu ljubavi, ljubomore, prijete, boli, očaja, predbacivanja, Santuzza moli i prašta, Turiddu ne popušta i prijeti. („Tu qui, Santuzza?“ – Ti si tu, Santuzza?) Pregnantnu dramatsku situaciju prekida vesela, koketna Lolina pjesma („Fior di giaggiolo – Cvijetu perunike). Lola ostavlja Turiddua sa Santuzzom i odlazi u crkvu. Turiddu je bijesan jer bi je htio slijediti. Santuzza ga u nastavku dueta očajnički pokušava zadržati. („Turiddu, ascolta!“ – Turiddu, čuj!) Uzalud. On je odbija i odlazi za Lolom. Santuzza mu poželi zlosretan Uskrs. Izvan sebe od boli i nemoći, Santuzza se ne uspijeva sabrati i pristiglom Alfiju kaže da ga žena vara s Turidduom, dok on juri po vjetru i kiši da zaradi za kruh. Alfio najprije ne

želi povjerovati, ali Santuzza koja nema više što izgubiti kad je izgubila čast, uvjerava ga da govori istinu. On ne prašta prijevaru i zaklinje se da će krvlju sprati ljagu sa svoje časti. Oboje odlaze („Oh, Il Signore vi manda, compar Alfio“ ... Oh, Bog vas šalje, kume Alfio).

Sljedi *intermezzo*. Mascagni ga temelji na *Ave Mariji* koju je skladao još kao šesnaestogodišnjak. U tom zacijelo najslavnijem *intermezzu* cjelokupne operne literature sadržano je ono što se dogodilo i kobna slutnja tragedije.

Sve se brzo razrješuje. Seljaci izlaze iz crkve vedra raspoloženja i žure se svojim kućama („A casa, a casa, amici“... Kući, kući, prijatelji). Zadržava ih Turiddu. Dobro raspoložen zato što je napokon s Lolom, on pjeva zdravicu („Viva il vino spumeggiante“ – Neka živi pjenušavo vino). Dolazi Alfio i veselju je kraj. Turiddu mu nudi čašu vina, no Alfio ga odbija

kao otrov. Žene odvlače Lolu, dva muškarca se objuyme i Turiddu prema sicilijanskom običaju ugrize Alfija za uho. Alfio prihvaća izazov. Njihov će sukob riješiti nož. Turiddu zna da ne može izbjeći smrt i u oproštaju od majke moli je da ga blagoslovi kao kad je odlazio u vojsku. Moli je i da se skrbi za Santuzzu kojoj je obećao da će je odvesti pred oltar („Mamma! Quel vino è generoso“ – Majko, ono vino je jako). Majka je očajna. Pristigla Santuzza pokušava je tješiti. Iz daljine se začuje ženski krik „Hanno ammazzato compare Turiddu!“ – Ubiše kuma Turiddua“. Drama je gotova.

VEČERAŠNJI INTERPRETI

Santuzzu pjeva nizozemska sopranistica **Eva-Maria Westbroek** (1970.). Školovana u Haagu, debitirala je 1994. na festivalu u Aldeburghu kao Majka Marie u Poulencovim *Razgovorima karmelićanki*. Od 2001. bila je članica Državne opere u Stuttgartu; 2006. dobila je naslov *komorne pjevačice*. Njeguje iznimno širok repertoar, a prema vlastitoj izjavi, najdraža joj je uloga Minnie u *Djevojci sa zapada*, kojom je postigla velik uspjeh 2008. u Covent Gardenu. Prvi put je nastupila u Metropolitanu kao Sieglinda na premijeri *Walküre* 22. travnja 2011., ali je zbog indisponiranosti morala odustati nakon prvoga čina, tako da je cijelu ulogu otpjevala tek 25. travnja. U toj smo je ulozi, kao i u naslovnoj ulozi Zandonaijeve *Francesce da Rimini* gledali i slušali u *Met Live in HD*. U Metropolitanu je pjevala i Šostakovičevu Katarinu Izmajlovu te ostvarila dvadesetak nastupa. Santuzza je njezina četvrta uloga u Metu. Nedavno je pjevala Maddalenu na premijeri Giordanova *Andree Chéniera* u Covent Gardenu. Zanimljiva je karijera argentinskog tenora **Marcela Álvarez** (1962.) koji iste večeri pjeva Turiddua i Canija, čega se prihvaćaju samo vrlo hrabri. Rođen



Foto: Metropolitan opera

Eva-Maria Westbroek



Marcelo Álvarez

1962. u Cordobi, pjevao je do svoje 17. godine, a onda je završio studij ekonomije i postao menadžer. Kad mu je bilo trideset godina, na nagovor supruge počeo je ozbiljno učiti pjevanje. Ohrabrilu ga je povjerenje Giuseppea di Stefana i Luciana Pavarottija u njegove mogućnosti. Nakon nekoliko manjih nastupa u Argentini, 1995. došao je u Europu i pjevao Elvina u *Mjesečarki* u Teatru La Fenice u Veneciji. Bio je to početak karijere jednog od najprofinjnijih tenora današnjice. Prvi put je nastupio u Metropolitanu 1998. kao Alfredo u *Traviati* pod ravnanjem Jamesa Levinea u režiji Franca Zeffirellija. U Metu je ostvario jedanaest glavnih uloga i više od stotinu nastupa. Pjevao je Radamesa u *Aidi*, Andreu Chéniera, Rodolfa u *La Bohème*, Edgarda u *Luciji di Lammermoor*, Des Grieuxa u *Manon*, Vojvodu od Mantove u *Rigolettu*, Talijanskog pjevača u *Kavaliru s ružom* te Manrica u *Trubaduru*, Cavaradossija u *Tosci* i Riccarda u *Krabuljnom plesu* u kojima

smo ga gledali i slušali u *Met Live in HD*. Alfija i Tonija tumači gruzijski bariton **George Gagnidze** (1970.). Pamtimo ga kao Scarpiju u *Tosci* u *Met Live in HD* koja je objavljena i na DVD-u. Rođen u Tbilisiju, studirao je na tamošnjem Konzervatoriju i debitirao 1996. kao Renato u *Krabuljnom plesu* u rodnom gradu u Državnoj operi koja je nazvana po utemeljitelju gruzijske glazbe Zakariji Paliashviliju (1871-1933). Nakon natjecanja *Voci Verdiane* 2005., na kojemu je osvojio prvo mjesto, počela je njegova međunarodna karijera. U Metropolitanu je prvi put nastupio u siječnju 2009. kao Rigoletto i ostvario šezdesetak nastupa. Pjevao je i Amonasra u *Aidi*, Šaklovitog u *Hovanščini* te Macbetha.

VERIZAM

Glazbeni, a to zapravo znači operni život Italije bio je u vrijeme nastanka opere na prekretnici. Velebnoj ličnosti Giuseppea Verdija nije se nitko uspio suprotstaviti pa su sva djela nastala u vrijeme njegova stvaranja pala u zaborav, osim *Gioconde* Amilcare Ponchiellija. Kad se Ponchiellijev đak Pietro Mascagni prihvatio skladanja *Cavallerije*, *Otello* je bio vrhunac talijanske opere. Nije se moglo naslutiti da će velikan iz Busseta obdariti povijest još jednim remek-djelom – *Falstaffom*, praižvedenim 1893., kad je verizam bio u prvom i najjačem uzletu. Ali Verdi je bio umjetnik druge vrste. Njegova mladenačka djela nastala su, doduše, pod velikim utjecajem prilika u kojima je živjela razjedinjena Italija. No njegov je daljnji razvoj bio usmjeren prema univerzalnoj umjetnosti koja ne poznaje vremenska ni bilo kakva druga određenja i ograničenja. Već se u *Stiffeliju* dotaknuo vrlo skliske teme o preljubu pastorove žene, a u *Traviati* je, unatoč kostimima iz doba Luja XIV. na praižvedbi, uzeo suvremenu temu i uveo je u svijet vječnih istina, prave velike, istinske umjetnosti. Njegovim se putem dalje nije

moglo ići, a i prilike su se uvelike promijenile. Romantičarski pogled na svijet nije više imao temelja, ideali romantizma nisu se ostvarili, svakidašnjica je postajala surovija nego što se očekivalo. Stvarnost, istina, pa bila ona i gorka, okrutna (štoviše, za takvom se više i težilo), postajala je tema umjetničkih djela. Sicilijanac Giovanni Verga – uz manje poznatog Kalabreza Nicolu Misasija (1850-1923) – opisao je u svojim pričama i romanima Siciliju vatrenih strasti u kojoj se čast brani nožem, a sukobi završavaju smrću. Takva je bila njegova novela *Cavalleria rusticana* (što bi u prijevodu bilo *Seosko viteštvo*) iz zbirke *Vita dei campi* (Život na selu), objavljene 1880., prema kojoj je četiri godine poslije sam napisao dramu za slavnu talijansku tragetkinju Eleonoru Duse (1859-1924). Unio je znatne preinake u odnosu na novelu, pogotovo u lik glavne junakinje Santuzze. Prema drami su Giovanni Targioni-Tozzetti (1863-1934) i Guido Menasci (1867-1925) napisali izvrstan libreto, a mladi Mascagni genijalnu operu. Nastala u jednom dahu, bogate melodijske invencije, briljantne uloge orkestra kojim je autor vješto prizvao boje i ugođaje, svježa i puna elementarnih ljudskih emocija, *Cavalleria* je na juriš osvojila svijet. Na sceni se prvi put čuo jezik svakidašnjice, s nje je progovorila istina (na talijanskome "il vero") pa je tako nazvan i novi smjer – verizam. A tema je bila jednostavna i svakodnevna – osveta prevarenog muža i ostavljene ljubavnice – ali ispričana strastveno, žestoko, izravno... i potresno.

GIOVANNI VERGA

Giovanni Verga rođen je 31. kolovoza 1840. u Cataniji. U početku svojega stvaralaštva pisao je romane u romantično-sentimentalnom stilu kasnopreporodnog vremena. Došavši u Milano, intelektualno središte Italije, upoznao je pisce novog književnog smjera koji su sebe nazivali "scapigliati", a sam smjer

"Scapigliatura". Upoznao je pisca, književnog kritičara i novinara, Sicilijanca Luigija Capuana (1839-1915), jednog od najvažnijih teoretičara verizma. Živi ljudi iz svakodnevnoga života u punoći svoje životnosti, golih, elementarnih osjećaja i strasti, postali su junaci umjetničkih djela. Radnja se događa u stvarnom ambijentu pa se tako i *Cavalleria rusticana* događa u selu Vizzi u pokrajini Cataniji. Istog su sadržaja i njegove *Novelle rusticane* (Seoske novele). Poslije je Verga s velikom dozom pesimizma u romanima sa snažnim socijalnim nabojem *I Malavoglia* i *Mastro Don Gesualdo* najveću pozornost posvetio društvenom životu. U središtu njegove umjetničke pozornosti je lik žene koja je žrtva južnjačkog mentaliteta, ali je istodobno hrabra i odlučna osvetnica. Zaradivši *Cavallerijom* dosta novca, vratio se u Cataniju gdje je i umro, 26. siječnja 1922. godine.

O SKLADATELJU

Pietro Mascagni rođen je 7. prosinca 1863. u obitelji pekara u Livornu i u tome je gradu stekao prvu glazbenu naobrazbu. Zahvaljujući potpori baruna De Landarela (kojemu je posvetio *Cavalleriju*), upisao se na Konzervatorij u Milanu gdje mu je učitelj bio Amilcare Ponchielli. Kao



Giovanni Verga

dvadesetjednogodišnjak prekinuo je studij i pridružio se putujućoj družini koja je izvodila opere i operete. Zatim je došao u Cerignolu gdje je bio učitelj glasovira i dirigent mjesnog orkestra. Sjajan uspjeh *Cavallerije* koji je ulijevao nadu u blistavu budućnost, nikad se više nije ponovio. Mascagni je skladao još nekoliko opera, no s osrednjim uspjehom. Istovremeno je bio i skladatelj i dirigent. Kao dirigent je rado interpretirao djela slavenske romantike na gostovanjima u izvaneuropskim zemljama.

Zanesen uspjehom *Cavallerije*, za isto je rimsko kazalište Costanzi skladao operu *L' amico Fritz* (Prijatelj Fritz), označivši je kao lirsku komediju. Posegnuo je za istoimenim romanom Émilea Erckmanna (1822-1899) i Alexandra Chatriana (1826-1890), nastalim 1864., a osam godina poslije prerađenim u dramu. Iz vruće, sunčane Sicilije krenuo je u pitomi svijet Alzacea, a umjesto strastvenih ljubavnika i osvetnika, u središtu pozornosti je ne više tako mlad neženja Fritz Kobus, kojega je na praznici 1891. pjevao slavni Fernando de Lucia (1860-1925), najistaknutiji prvi tumač Mascagnijevih likova, i mlada djevojka Suzel, koju je pjevala također slavna francuska sopranistica Emma Calvé (1858-1942). Publika je bila zatečena tom šarmantnom komičnom operom ladanjskog ugođaja umjerenih emocija, suštom suprotnošću žestokoj *Cavalleriji*, ali ju je unatoč tome prihvatila s velikim odobravanjem i Mascagni je sa svojim pjevačima trideset pet puta izlazio pred zastor. Kad je sljedeće godine *Prijatelj Fritz* izveden u Beču i Hamburgu, Gustav Mahler, koji je njime dirigirao u Hamburgu, smatrao je to djelo korakom naprijed u Mascagnijevu stvaralaštvu u odnosu na *Cavalleriju*. Mahler je i inače veoma cijenio Mascagnija i iz pisma koje je pisao sestri Justini razabire se da je osjećao kako imaju mnogo toga zajedničkog. Partitura *Prijatelja Fritza*



Pietro Mascagni

je rafiniranija u harmoniji i instrumentaciji; prevladavaju pastelne boje i meki tonovi.

Poslije *Cavallerije rusticane* Mascagni je skladao četrnaest opera, a prije nje dvije operete. Izuzmemo li *Prijatelja Fritza*, sve su one neujednačene kvalitete, nedefiniranih htijenja i u cjelini ne osobito uspjele. Očito je njegova invencija s godinama slabjela. Godine 1892. u Teatru della Pergola u Firenci izvode se *I Rantzau* (Rantzauovi) u sjajnoj podjeli uloga. Pjevali su vodeći belkantistički bariton stoljeća Mattia Battistini (1856-1928), De Lucia i rumunjska sopranistica Hariclea Darclée (1860-1939), koja će 1900. biti i prva protagonistica Puccinijevе *Tosce*. Još u vrijeme studija u Milanu, Mascagni se bavio mišlju da uglazbi pjesniku Heinrichu Heineu. Na njegovoj premijeri 1895. u milanskoj Scali iznimno zahtjevnu naslovnu ulogu pjevao je slavni tenor, vrlo cijenjen kao Otello, Giovanni Battista De Negri (1851-1923). De Negri je na početku

karijere 1878. došao u Zagreb, u kojemu je do 1882. kao Ivan Denegri bio omiljeni prvak i jedan od najvršnjih pjevača Zajčeve ere, prvi hrvatski tumač nekoliko Verdijevih likova i prvi tumač nekoliko likova u operama samog Ivana pl. Zajca. Ta mračna tragedija postigla je velik uspjeh, ali je opera danas uglavnom poznata po *intermezzu* – snu.

Iste, 1895. godine praižvedena je i Mascagnijeva jednočinka iz mornarskog života – *Silvano*. Godine 1896. u Pesaru je praižvedena jednočinka *Zanetto*. Mascagni je dirigirao praižvedbom svoje sedme opere *Iris* u Teatru Costanzi 1898. s Haricleom Darclée i De Luciom u glavnim ulogama. *Iris*, harmonijski najprofinjnije Mascagnijevo djelo, prvo je glazbeno-scensko ostvarenje jednog Europljanina koje je o istočnjačkoj ženi progovorilo bez primjesa komičnih predrasuda, poštujući njezinu potlačenu osjećajnost i zatomljenu samosvojnost. Iz nje je popularnost zadržala himna suncu. Mascagni se okušao i na polju komične opere, točnije *commedie dell' arte*. Opera *Le maschere* (Krabulje), iz koje se danas izvodi samo uvertira, doživjela je istoga dana, 17. siječnja 1901., šest praižvedbi – u Scali, u rimskom Teatru Costanzi, u venecijanskom La Fenice, u Teatru Regio u Torinu, u Teatru Carlo Felice u Genovi i Teatru Filarmonico u Veroni. Sedma – u napuljskom San Carlu – odgođena je za dva dana. Premijerom u Rimu dirigirao je sam autor, ona u Scali okupila je dva najslavnija Talijana iz svijeta operne reprodukcije: dirigenta Artura Toscaninija i tenora Enrica Carusa. Najveći je uspjeh, a sve su naišle na mlak prijem, postigla venecijanska premijera.

Ali to iznimno priznanje kakvo nitko nije doživio prije Mascagnija, ni poslije njega, nije bilo adekvatno umjetničkom rezultatu. Njegovo nadahnuće sve više slabi, skladateljski ugled mu je još visok, ali ipak pada. Sljedeća djela:

opera *L'Amica* (Prijateljica), dramska legenda *Isabeau*, praižvedena 1911. u Teatru Colon u Buenos Airesu, lirska tragedija *Parisina* na libreto Gabrielea D' Annunzija prema Byronu, praižvedena u Scali 1913., lirska drama *Lodoletta* (Ševa) prema priči *Dvije drvene cipelice* engleske književnice Louise de la Ramée, poznate pod pseudonimom Ouida (1839-1908) – oba je sižea Puccini prethodno odbacio – praižvedena u Rimu 1917. i lirska drama *Il piccolo Marat* (Mali Marat), praižvedena u Rimu 1921. s pakleno teškom tenorskom ulogom koju je skladao za još jednog svojeg omiljenog tenora Beniamina Giglija (1890-1957) i koja je u početku postigla najveći uspjeh od svih tih njegovih djela, ne pokazuju odviše izvornog nadahnuća, osim u pojedinim odlomcima. Od svih tih danas pomalo ili posve zaboravljenih opera, spomenut ćemo još lirsku komediju *Scampolo* iz 1921. i *Nerona*, praižvedenog u Milanu 1935. Mascagni je skladao i komornu te vokalno-orkestralnu glazbu. Svjestan da njegov umjetnički put nije ispunio očekivanja što ih je pobudila *Cavalleria*, koja je oduševila i samog velikog Verdija, i pomalo razočaran u neispunjena nadanja, pri kraju svojega stvaralačkog puta gorko je rekao: "Šteta što sam najprije napisao *Cavalleriju*. Okrunili su me prije nego što sam postao kralj." I nije pogriješio, jer je brzina kojom je *Cavalleria rusticana* osvojila svjetske pozornice neponovljiva; nikada prije ni poslije nje to nije uspjelo nijednoj drugoj operi.

Od 1895. do 1902. Mascagni je bio direktor Licea musicale u Pesaru, a zatim upravitelj Scuole Nazionali di Musica u Rimu. Godine 1929. imenovan je privremenim direktorom Scale. Za života je bio vrlo cijenjen, bio je akademik. Umro je u maloj sobi hotela Plaza u Rimu, 2. kolovoza 1945. godine. Njegova je smrt u to prvo poslijeratno vrijeme prošla gotovo neprimjećeno.

O DJELU

Godine 1888. milanski izdavač Edoardo Sonzogno (1836-1920) raspisao je natječaj za operu u jednom činu. Od 73 poslane partiture odabrane su tri: *Cavalleria rusticana* Pietra Mascagnija, *Labilia* Niccole Spinellija (1865-1909) i *Rudello* Vincenza Ferronija (1858-1934). Sve su tri praizvedene u svibnju 1890. u Rimu. Dvije potonje naišle su na mlak prijem publike, a *Cavalleria* je osvojila prvu nagradu od osam tisuća lira i doživjela trijumf. Giuseppe Verdi pisao je mladome skladatelju: "Dakle, nije istina da je tradicija talijanske melodike došla do kraja."

Kad je *Cavalleria* bila dovršena, Mascagni je ubacio u partituru odlomak koji je stekao osobitu slavu – uvodnu *sicilianu*. Nastala je na poticaj njegova prijatelja i sugrađanina Giacoma de Zerbija, poznatog političara i novinara, koji je u dokolici pisao pjesme. Tu je pjesmu napisao na sicilijanskom dijalektu i Mascagniju se učinila prikladnom za Turidduovu serenadu Loli. Interpret Turiddua na praizvedbi, Roberto Stagno (1836-1897), i sam Sicilijanac, unio je neke promjene u tekst i takvu *sicilianu* danas poznajemo. Na prvom tonskom zapisu tog odlomka za tvrtku Parlophon, pod Mascagnijevim ravnanjem, pjeva je nekadašnji prvak zagrebačke Opere Josip Rijavec (1890-1959). Objavljena je na CD-u Bongiovanni GB 1026-2 "Il mito dell'opera – Rarità Mascagniane" (Operni mit – rijetke snimke Mascagnija).

Mascagni je partituru poslao posljednjeg dana natjecanja. O istoj je temi, ali s naslovom *Mala Pasqua!* – Prokleti Uskrs! – operu skladao poznati skladatelj salonske pjesme (od kojih veliku popularnost uživa *La musica proibita* – Zabranjena glazba) Stanislao Gastaldon (1861-1939). On ju je, međutim, povukao s natječaja jer mu se ukazala prilika da opera bude izvedena u istom Teatru Costanzi 9. travnja 1890., šest

tjedana prije Mascagnijeve. Sonzogno je 1907. ponovno objavio natječaj, a koristeći opet istu temu, čak i s istim naslovom *Cavalleria rusticana*, operu je skladao Domenico Monleone (1875-1942). Opera nije uspjela na natječaju, ali iste je godine praizvedena u Amsterdamu i izvedena u još nekim europskim gradovima te je došla do Torina. Sonzogno nije želio da na bilo koji način pomuti blistav uspjeh Mascagnijeve opere pa je ishodio da Monleone promijeni ne samo naslov nego i sadržaj i djelomično glazbu pa je tako 1914. nastalo novo, neprepoznatljivo djelo *La giostra dei falchi* (Igra sokolova). Mascagnijeva je opera postala jedna od najpopularnijih i najizvođenijih, prema mnogim mišljenjima najsvježiji i najizvorniji izdanak verizma.

O PRAIZVEDBI

Cavalleria rusticana praizvedena je 17. svibnja 1890. u Teatru Costanzi u Rimu. Dirigirao je jedan od prvih talijanskih dirigenata svjetskoga glasa, izvrstan interpret verističkih opera, **Leopoldo Mugnone** (1858-1941) koji je karijeru počeo sa šesnaest godina i od 1876. dirigirao u najvećim svjetskim kazalištima. Santuzzu je pjevala **Gemma Bellincioni**. Rođena je 1864. u Monzi. Otac i mati bili su joj pjevači i od njih je stekla pjevačku naobrazbu. Debitirala je 1880. u Napulju. Put ju je vodio po europskim i južnoameričkim gradovima gdje je 1886. na putu u Buenos Aires upoznala budućega supruga Roberta Stagna. Bila je poznata po snazi scenskog izraza i ubrzo je postala prva dama talijanskog verizma, protagonistica na praizvedbama nekoliko verističkih opera. Napisala je priručnik za pjevače i autobiografiju. Umrkla je 1950. u Napulju u dubokoj starosti. Gotovo mitski intendant hrvatskog kazališta Stjepan Miletić (1868-1908) u svojem je *Hrvatskom glumištu* ovako opisuje: „Gdja Bellincioni doimlje nas se kao

čedo bujne talijanske prirode, koje dolazi iz zemlje 'genija'. Ona djeluje neodoljivo poput sunčanog traka. Umjetnost i priroda u njoj su jedno. Ona je produktivan talenat, koji ne reflektira. Od sviju njezinih tvorevina struji do nas topli zadah jake individualnosti. Svakako je to jedna od najgenijalnijih žena, koje je pozornica vidjela. Njezina pojava dolazi tuj u prvi red: 'veni, vidi, vici' napisano je i na njezinom umjetničkom barjaku. [...] Stoga je gdja Bellincioni svuda na juriš osvojila općinstvo, pače i u inače hladnijem Beču, gdje su njoj za volju – da se ne kvari cjeloviti utisak – na dvorskoj operi njemački pjevači u talijanskim operama pjevali talijanski.“

Turiddu je bio njezin od nje znatno stariji suprug **Roberto Stagno**. Rođen 1840. (neki izvori navode 1836.) u Palermu u obitelji nižeg plemstva, Stagno se studirajući u Milanu pjevački oblikovao na načelima belkanta. Debitirao je 1862. u Lisabonu, a od 1865. razvijala se njegova bogata pjevačka karijera koja ga je vodila po Španjolskoj, Italiji i Francuskoj do Metropolitana. Bio je vodeći tenor Metropolitana u njegovoj prvoj sezoni 1883./1884. i prvi tumač devet vrlo različitih likova – od Don Ottavija u *Don Giovanniju* s Josipom Kašmanom u naslovnoj ulozi preko Meyerbeerovih Roberta Đavla i Jeana u *Proroku* do Artura u *Puritancima* i Manrica u *Trubaduru*, u kojima mu je partner bio također Kašman. Ostvario je 51 nastup, ali se čini da se nije previše svidio jer ga više nisu zvali. Umro je 1897. u Genovi. Tumači Lucije **Federica Casali**, Alfija **Gaudenzio Salassa** i Lole **Annetta Guli** praktički su nepoznati. Uspjeh je bio golem. Bilo je četrdeset, a prema drugim izvorima čak šezdeset poziva pred zastor. Publika i kritika bile su jednodušne u ocjenama.

Gemma Bellincioni ovako je opisala Mascagnijev trijumf: "Nakon završetka



Gemma Bellincioni i Roberto Stagno

predstave izgledalo je kao da su gledatelji doslovce pomahnitali. Vikali su, mahali rupcima i grlili se po hodnicima. Dobili smo velikana! Živio novi talijanski velikan! Još mi u ušima odjekuju ti uzvici iz stotinu grla.“ Blijed mladić, guste crne kose i neuredne brade, mršav i siromašno odjeven, koji je s pjevačima zbunjeno otpozdravljao razdraganju publici, postao je preko noći slavan i cijenjen.

Uspjeh *Cavallerije* danas je gotovo nezamisliv. Počela se izvoditi u talijanskim kazalištima, a sljedeće godine, 20. ožujka, došla je u Beč. Slijedili su Berlin, London i Sjedinjene Američke Države – 9. rujna 1891. Philadelphia. U svibnju 1892. izvedena je u Covent Gardenu s Emmom Calvé i De Luciom. Do Mascagnijeve smrti samo je u Italiji doživjela više od 14.000 izvedaba! Od

prve tonske snimke nastale u Njemačkoj 1909., nastalo je više od stotinu studijskih snimki opere. Snimljeno je i nekoliko filmova. U nijemom filmu iz 1916. u režiji Uga Falene (1875-1931) glumila je Gemma Bellincioni. Godine 1953. snimljen je film u režiji Carminea Gallonea (1886-1973) u kojemu je mladi Anthony Quinn dublirao Tita Gobbija koji je pjevao Alfija. Opera je prenesena na film 1968. s Fiorenzom Cossotto, Gianfrancom Ceccheleom, Giangiacomom Guelfijem i ansamblom Scale pod ravnanjem Herberta von Karajana u režiji švedskog redatelja Åkea Falcka (1925-1974). Godine 1982. Franco Zeffirelli priredio je novu filmsku adaptaciju opere s Elenom Obrazcovom, Plácidom Domingom, Renatom Brusonom i Fedorom Barbieri.

Usporedno sa sve brojnijim izvedbama *Cavallerije rusticane*, rasla je i golema popularnost verizma koji je u preneglašavanju i pretjerivanju gotovo postajao naturalizam. A je li to želio Mascagni? Ne bi se reklo, slušajući snimku opere iz 1940. pod njegovim ravnanjem s Linom Brunom Rasa, Beniaminom Giglijem i Ginom Becchijem. Mascagni je zahtijevao puno poštovanje vokalne linije i njegovi omiljeni pjevači bili su vrhunski majstori belkanta. To je pravi pristup da bi se istaknula velika umjetnička vrijednost opere koja nadilazi usku omeđenost kratkoročne određenosti.

CAVALLERIA RUSTICANA U METROPOLITANU

Ansambel Metropolitan izveo je prvi put *Cavalleriju rusticanu* 4. prosinca 1891. u Chicagu, poslije prvog čina *Traviate*. Dirigirao je talijanski dirigent **Auguste Vianesi** (1837-1908), režirao njemački redatelj **Theodore Habelmann** (1834-1920). Santuzzu je pjevala glasovita američka sopranistica **Emma Eames** (1865-1952). Turiddu je bio španjolski tenor

Fernando Valero (1854-1914), Alfio „Puccinijev bariton“, izvanbračni sin Roberta Stagna, **Eduardo (Edoardo) Camera** (1865-1938), Lola talijanska kontraaltistica **Sofia Scalchi** (1850-1922), Lucia njemačka mezzosopranistica **Mathilda Bauermeister** (1849-1926). Druga predstava, 30. prosinca, bila je u zgradi. U prvom dijelu te večeri izvela se Gluckova opera *Orfej i Euridika* i taj se običaj održao te sezone. Nova produkcija opere uslijedila je vrlo brzo, već 29. studenoga 1893. i bila je važan događaj u povijesti Meta – prvi put je u njemu nastupila velika francuska sopranistica Emma Calvé. Ništa manje slavan nije bio ni njezin partner, glasoviti španjolski tenor Francesco Vignas (Francisco Viñas). U prvom dijelu večeri izvodila se Gounodova opera *Philémon et Baucis*. Tzv. veristički blizanci *Cavalleria rusticana* i *Pagliacci* prvi su put zajedno izvedeni 22. prosinca 1893. Sljedeća nova produkcija 17. prosinca 1908. okupila je zacijelo najveće izvođače: dirigirao je Arturo Toscanini, a pjevali su Emmy Destinn, Enrico Caruso i Pasquale Amato. Opera se tada izvela zajedno s Puccinijevom *Le villi*. Na predstavi 2. ožujka 1901. Santuzzu je pjevala **Milka T(e)rnina**. Velika hrvatska umjetnica susrela se s opusom Pietra Mascagnija još u vrijeme angažmana u Münchenu. Na koncertu je pjevala njegove pjesme, a on ju je pratio za glasovinom. Nagovarao ju je da uvrsti u repertoar Santuzzu. Poslušala ga je i prvi ju je put pjevala 21. studenoga 1896. u Münchenu. No ta dva njezina nastupa u toj ulozi bila su i jedina. Uz *Cavalleriju* se vežu i prvi radijski prijenosi iz Metropolitanana. Dana 12. siječnja 1910. prenosio se drugi i treći čin *Tosce* s Antonijom Scottijem, a 13. siječnja odlomci iz *Cavallerije* i *Pagliaccija* s Emmy Destinn i Carusom. Zvijezda nove produkcije u prosincu 1924. bila je velika američka sopranistica Rosa Ponselle. A onda je došlo vrijeme **Zinke Kunc Milanov**. Zinka je prvi put pjevala Santuzzu 18. travnja



Album pjesama P. Mascagnija s posvetom Milki Trnini

1941. s ansamblom Metropolitanana na gostovanju u Clevelandu, Ohio. Pjevala ju je 1943., 1944. i 1945. Onda je nekoliko godina bila odsutna. Kad je Rudolf Bing 1950. postao novi umjetnički ravnatelj Metropolitanana, odlučio ju je vratiti u Met i angažirati u mnogim novim produkcijama. Prva je bila 17. siječnja 1951. *Cavalleria rusticana*. Dirigirao je Alberto Erede, a partner našoj umjetnici bio je Richard Tucker. Pjevala ju je i u novoj produkciji opere pod ravnanjem Dimitrija Mitropoulosa 7. studenoga 1958. godine. Santuzzu je pjevala najviše od svih sopranistica – 57 puta, posljednji put 5. prosinca 1959. godine. U svibnju 1970. novu produkciju ostvarili su dirigent Leonard Bernstein te redatelj i scenograf Franco Zeffirelli, a solisti su bili Grace Bumbry, Franco Corelli i Frank Guarrera. Ta se produkcija održala na

repertoaru četiri desetljeća. Premijera nove produkcije 14. travnja je 672. izvedba djela. Santuzzu su pjevale najpoznatije pjevačice vremena, uz spomenute i Johanna Gadsdy, Maria Jeritza, Claudia Muzio, Giulietta Simionato, Regine Crespin, Martina Arroyo, Fiorenza Cossotto, Gena Dimitrova. U ulozi Turiddua nastupili su još Francesco Tamagno, Beniamino Gigli, Giacomo Lauri-Volpi, Fernando de Lucia, Jussi Björling, Mario Del Monaco, Carlo Bergonzi, Plácido Domingo, José Cura i Roberto Alagna, a najviše ga je – 50 puta – pjevao armenski tenor neobične karijere, Armand Tokatyan (1894-1960). Rođen u Plovdivu u Bugarskoj, odrastao je u Egiptu gdje je pjevao po kavanama. Uskoro je postao operetni idol, školovao se u Milanu, u kojemu je 1921. debitirao. U Metropolitanu je ostvario četrdesetak uloga i više od tri stotine opernih i više od stotinu koncertnih nastupa. Najviše – 48 puta – dirigirao je Enrico Bevignani.



Zinka Kunc Milanov kao Santuzzu

I još nekoliko zanimljivosti uz izvedbe *Cavallerije* u Metu. Dok se nije ustalio običaj da se opera izvodi iste večeri s *Pagliaccima*, izvodila se još s *Lucijom di Lammermoor*, *Seviljskim brijačem*, *Don Pasqualeom*, *Trubadurom*, *La Bohème* i operom *Kći pukovnije*.

Portugalac Maurizo Bensaúde, kojega je Stjepan Miletić doveo u Zagreb, godine 1895. nastupio je pet puta u ulozi Alfija, a Zadraniin Antonio Pini-Corsi pjevao je dva puta Alfija 1901. godine.

CAVALLERIA RUSTICANA U HRVATSKOJ I HRVATSKI UMJETNICI U NJOJ

Riječka publika prva je u Hrvatskoj upoznala *Cavalleriju rusticanu* 1893. u Teatru Comunale. Dirigirao je talijanski skladatelj, pijanist i dirigent Vittorio Maria Vanzo (1862-1945),



Ernesto Cammarota kao Turiddu

poglavito poznat u Italiji kao dirigent Wagnera. U Splitu je operu izvela sljedeće godine češka putujuća operno-operetna družina. Njemački muzički teatar u Osijeku izveo ju je također u sezoni 1893./1894. i nekoliko je sezona zadržao na repertoaru. Prva hrvatska izvedba opere u prijevodu Augusta Harambašića bila je u Drugoj opernoj *stagioni* pod upravom Ive pl. Hreljanovića u Zagrebu, 29. svibnja 1893. Dirigirao je dugogodišnji ravnatelj Opere **Nikola Faller** (1862-1938), a režirao redatelj otmjena stila **Václav Anton** (1850-1917). U glavnim su ulogama nastupili talijanski članovi *stagione*: **Fabea (Febea) Strakosch** (1868-1952), sestra poznatog impresarija Ferdinanda Strakoscha, članica budimpeštanske Opere, i **Vincenzo Maina** (1858-1924), koji je ženidbom s ruskom pjevačicom karijeru nastavio u Rusiji, a nastupao je i u Scali. Pridružili su im se **August Radičić**, **Josipa Kodulin** i **Marija Freudenreich** (1863-1944). Opera se izvela devet puta, a u glavnim su ulogama nastupili i Franjo Bučar i Amadea Santarelli. Prvi put u novoj zgradi Hrvatskog zemaljskog kazališta u vrijeme intendanta Stjepana Miletića izvedena je 10. listopada 1896. Dirigirao je Nikola Faller, a uz Ernesta Cammarotu i Bogdana Vulakovića u ulogama Turiddu i Alfija, Santuzzu je pjevala Gemma Bellincioni. Miletić u svojem *Hrvatskom glumištu* ovako opisuje njezinu Santuzzu: „...ulogu, koju je ona u Italiji prva kreirala. Sve druge Santuzze tek su njezina kopija. Kako nam Bellincionka prikazuje tu nesretnu prevarenu seljakinju, to nas vodi do vrhunca glumačkog stvaranja. Njezin bolni usklik: ‘Sono escomunicata’, dvopjev s Turidduom, pogled kojim žigoše koketnu Lolu, pak onaj očajni krik ‘a te la mala pasqua’ uz plač, koji slijedi – sve su to upravo potresni momenti. Tako može na nas djelovati samo umjetnica, koja stvara iz najdublje dubine svoje duše. To je sijevanje iste one Prometejeve



Pietro Mascagni i Josip Rijavec

iskre, koja je tinjala i u dušama jednog Rossija i Salvinija” (Ernesto Rossi i Gustavo Salvini vrhunski su talijanski glumci onoga vremena, op.a.). „To je onaj ‘sveti plamen’, koji čini Italiju jednako bogatom umjetničkim talentima, kao što ju sunce oplodjuje bujnom florom.”

Cavalleria rusticana doživjela je mnogo obnova, no najviše će se pamtili realizacija iz 1982. u režiji Giancarla Del Monaca pod ravnanjem Mire Belamarića. Potvrdila je velik potencijal mlade Ivanke Boljkovac koja je tako nastavila tradiciju novijih velikih Santuzza zagrebačke Opere: Mirke Klarić, Branke Stilinović i Mile Kirinčić te predstavila izvrsnog Turiddua i Alfija – Viktora Bušljetu i Duška Kukovca.

Prva izvedba *Cavallerije rusticane* u Hrvatskom narodnom kazalištu u Osijeku bila je već u prvoj sezoni njegova djelovanja, 1. ožujka 1908., a prve izvedbe djela u novoutemeljenim Operama u Splitu i Rijeci bile su također već

u njihovim prvim sezonama djelovanja: 12. veljače 1946. u Splitu, 12. travnja 1947. u Rijeci. Nekoliko je hrvatskih umjetnika nastupilo u *Cavalleriji rusticani* u Bečkoj državnoj operi. Lovro pl. Matačić ravnao je 1959. premijerom (Neueinszenierung) opere. *Cavallerijom* su dirigirali i Berislav Klobučar i Nikša Bareza. Josip Gostić pjevao je desetak puta Turiddua, Sonja Šagovac-Mottl isto toliko Lolu, a Đurđa Milinković nastupila je više od sedamdeset puta u ulozi Lucije. U bečkoj tada Dvorskoj operi Santuzzu je otpjevala i Mira Korošec. Najveći hrvatski tenor, Hrvat, Tino Pattiera, u Bečkoj državnoj operi gostovao je kao Turiddu. Naši su umjetnici kreirali Mascagnijeve likove i u berlinskoj Državnoj operi. Ljubica Oblak-Strozzi kao njezina prvakinja Violetta de Strozzi pjevala je Santuzzu, a Josip Rijavec Turiddua. Marijana Radev pjevala je Santuzzu s Benjaminom Giglijem u Rimskoj operi.

PAGLIACCI

SADRŽAJ

Opera počinje prologom za baritona („Si puo? – Smije li se?) – pjeva ga redovito tumač Tonija, ali na gostovanju u Zagrebu pjevao ga je Canio – Mario Del Monaco. U prologu se eksplicira radnja. Na početku opere je nastupni *arioso* Canija, iz kojega saznajemo koliko on voli svoju ženu, ali kad bi ga prevarila, ne bi joj oprostio („Un tal gioco, credetemi“ – Takvu igru, vjerujte mi). Canio poziva mještane na veliku predstavu koju će im prikazati njegova putujuća družina. Oni mu uzvraćaju poznatim zborom „Din, don“ i odlaze spremati se za zabavu.

Canijevu ženu zaplašio je njegov prijeteći pogled. Mlada, puna života i čežnje za ljubavlju, Nedda očekuje Silvija i raduje se životu, iako je svjesna što bi se dogodilo da Canio sazna za njezinu nevjeru. Pjeva poznatu baladu o pticama („Qual fiamma avea nel guardo! ... Hui! Stridono lassu“ – Kako mu je pogled zaplamtio!... Hui! Kriješte gore).

Prije dolaska Silvija, Neddu presreće Tonio, nudeći joj svoju ljubav. Ona s prezirom odbija njegovu ponudu. Ponižen, Tonio joj zaprijeti ovetom i odlazi.

Dolazi Silvio. Mladi se ljudi u strastvenom duetu „Silvio! A quest' ora che imprudenza – Silvio! U ovaj čas kakva nerazboritost – prepuštaju ljubavnom zanosu. Nedda popušta njegovim nagovaranjima i spremna

je pobjeći s njim. Njezine posljednje riječi „A stanotte – e per sempre tua sarò“ – Noćas – i zauvijek bit ću tvoja – čuo je Canio, kojega je doveo osvete željan Tonio. Canio bi odmah ubio nevjernu ženu, ali – upozorava ga Beppe – predstava treba početi. Očajan, Canio se počinje spremati za nastup i u potresnoj ariji razmišlja o bijednoj sudbini glumca koji je prisiljen zabavljati publiku i smijati se čak i kad mu se ruši svijet. („Recitar! ...Vesti la giubba“ – Glumiti!... Odjeni halju). Iako *Pagliacci* zapravo imaju dva čina koja povezuje *intermezzo*, da bi mogli potpasti pod kategoriju jednočinke, izdavač je tražio da se izvedu bez prekida.

Nakon *intermezza*, vrlo važnog u svakoj verističkoj operi, slijedi rasplet. On će se odigrati na maloj pozornici koju su podigli Canio i njegovi komedijaši. Beppe u kostimu Arlecchina (Harlekina) pjeva dražesnu serenadu „O Colombina, il tenero fido Arlecchin – O Kolumbina, nježni, vjerni Harlekin.“ Odjevena u Kolumbinu, Nedda ga dočekuje i dogovara s njim bijeg. Ponavlja riječi koje je izrekla Silviju: „A stanotte – e per sempre sarò tua.“ Čuo ih je Canio i u bijesu ljubomore tražit će od žene da otkrije tko joj je ljubavnik. Ona će i dalje pokušavati glumiti komediju – ali Canio misli ozbiljno („No, Pagliaccio non sono;“ – Ne, nisam Pagliaccio;). Nedda je shvatila strašnu

prijetnju. Svjesna je da ne može izbjeći nož i u samrtnom vapaju zaziva Silvija. Mladić joj hrli u pomoć i sam pogiba od Canijeva noža. "La commedia è finita" – Komedija je gotova – izriče prevareni muž ubojica.

VEČERAŠNJI INTERPRETI

Marcelo Álvarez i George Gagnidze pjevaju ove večeri dvije uloge. Nova u *Pagliaccima* je u ulozi Nedde američka sopranistica **Patricia Racette** (1965.). Sjećamo je se kao Cio-Cio-San u nezaboravnoj realizaciji Puccinijeve omiljene *Madame Butterfly* u *Met Live in HD*. Njezino prvo glazbeno zanimanje bio je jazz i nemalo se iznenadila kad su njezin glas proglasili prikladnijim za operu nego za jazz. Preusmjerila se na operno pjevanje i nakon diplome profesionalno nastupila

1988. u Western Theatreu u San Franciscu u naslovnoj ulozi *Madame Butterfly*. No pravim debijem i početkom profesionalne operne karijere smatra nastup u ulozi Svećenice u *Aidi* godinu dana poslije u Operi San Franciscu. U Metropolitanu je prvi put nastupila u ožujku 1995. kao Musetta u Puccinijevoj *La Bohème* i postigla velik uspjeh. Slijedila je Mimì i još sedamnaest uloga standardnog i novijeg repertoara te oko 180 nastupa. Godine 1998. dobila je uglednu Nagradu *Richard Tucker*.

REALIZATORI OBIJU OPERA

Novom metropolitanskom premijerom ravna od 2011. prvi dirigent Metropolitana, talijanski dirigent **Fabio Luisi** (1959.). Luisi nastavlja nizati nove naslove u svojoj matičnoj kući – večerašnje dvije opere



Patricia Racette

njegovi su dvadeset šesti i dvadeset sedmi naslov u Metu. Luisi je rođen u Genovi i na tamošnjem je Konzervatoriju „Niccolò Paganini“ diplomirao glasovir. Nastavio se usavršavati kod slavnog Alda Ciccolinija. Dok je u Grazu radio kao korepetitor, počeo je studirati dirigiranje na Konzervatoriju kod Milana Horvata kod kojega je i diplomirao. Dirigentsku karijeru počeo je 1984. u Italiji. Bio je dirigent Opere i Simfonijskog orkestra u Grazu, umjetnički ravnatelj i glavni dirigent orkestra Tonkünstler u Beču, glavni dirigent orkestra Romanske Švicarske, šef-dirigent Državne kapele i Semperopere u Dresdenu, glavni dirigent Bečkog simfonijskog orkestra i glavni muzički direktor Opere u Zürichu. U Metu je prvi put nastupio 2009. ravnajući Verdijevim *Don Carlom* i u njemu ostvario oko stotinu sedamdeset nastupa. Dirigira operama Verdija, Puccinija, Richarda Straussa, Mozarta, Wagnerovim *Prstenom Nibelunga*, Bergovom *Lulù*, Rossinijevom *Pepeljugom*, Massenetovom *Manon* i Berliozovim *Trojancima*. Dobitnik je nagrade *Grammy* za najbolje diskografsko ostvarenje za izvedbe metropolitanskog *Siegfrieda* i *Sumraka bogova* koje je objavio Deutsche Grammophon. Produkciju je redateljski osmislio poznati škotski operni i dramski redatelj **David McVicar** (1966.). Diplomirao je 1989. studij glume na Kraljevskoj škotskoj glazbenoj i dramskoj akademiji (Royal Scottish Academy of Music and Drama) u Glasgouu. Posebno su poznate njegove režije *Fausta*, *Figarova pira*, *Čarobne frule*, *Rigoletta* i *Salome*, ostvarene u Covent Gardenu te režije *Carmen* i *Julija Cezara* u Glyndebourneu i *Manon* u Teatru del Liceu u Barceloni, objavljene na DVD-u. *Julije Cezar* bio je pravi hit na festivalu u Glyndebourneu 2005. i McVicarova iznimno uspješna realizacija u Metropolitanu 2013. koju smo gledali u *Met Live in HD*. U Metu

je ostvario prvu režiju – *Trubadura* – 2009. Posebno zainteresiran za englesku i škotsku povijest, u Metropolitanu je 2011. režirao *Annu Bolenu*, prvu u nizu Donizettijeve trilogije o kraljicama iz dinastije Tudor. Slijedila je 2013. *Maria Stuarda*. Sljedeće sezone doći će *Roberto Devereux*.

O SKLADATELJU

Ruggero Leoncavallo donekle je slična, ali u mnogo čemu različita umjetnička osobnost od Pietra Mascagnija. Najbližiji je po velikom uspjehu koji su na prazvedbi postigli njegovi *Pagliacci*. Ali *Cavalleria* je bila operni prvijenac dvadeset sedmogodišnjeg Mascagnija, a Leoncavallo je imao trideset četiri godine i dvije opere iza sebe kad ga je premijera *Pagliaccija* uvrstila u red najpopularnijih skladatelja ne samo onoga doba nego i danas. Točnije, *Pagliacci* su uz *Cavalleriju rusticanu* jedna od najizvođenijih opera. I Leoncavallo je imao svestraniju naobrazbu.



Ruggero Leoncavallo

Zanimljivo je da nije poznat točan dan Leoncavallova rođenja! Ugledni Grove Music Dictionary navodi 8. ožujka 1857. Nekoliko drugih izvora navode 23. travnja 1857. Prema trećima to je 8. ožujka 1858. U Encyclopediji Britannici dvoumi se čak i oko godine pa uz 8. ožujka piše 1857./1858. Ni talijanski se izvori ne slažu. Prema Biografskom rječniku (Dizionario biografico), datum je 23. travnja 1857., a prema Enciklopediji (Enciclopedia italiana) 8. ožujka 1858. Mjesto je sigurno: Napulj. U napuljski Konzervatorij primljen je 1866. Završio ga je nakon deset godina. Zatim je otišao u Bolognu gdje je diplomirao talijansku književnost. Oduševljavao ga je opus slavnog talijanskog pjesnika romantizma Giosuèa Carduccija (1835-1907) koji će 1906. dobiti Nobelovu nagradu za književnost. Pokušao je spojiti svoju glazbenu i književnu darovitost pa je 1877. napisao libreto i glazbu za operu *Chatterton* (preradio ju je 1896.). U njoj je protagonist engleski pjesnik Thomas Chatterton (1752-1770), koji se, razočaran što svojim pjesništvom nije postigao očekivan uspjeh, otrovao u osamnaestoj godini. Leoncavallo nije mogao a da ne podlegne umjetničkom zovu Richarda Wagnera pa je namjeravao napisati trilogiju o talijanskoj renesansi. Kako nije mogao naći izdavača, krenuo je na putovanje u Egipat i potom u Pariz gdje se uzdržavao kao pratilac na tada vrlo popularnim *café-concertima*. U francuskoj prijestolnici sprijateljio se s Victorom Maurelom, prvim tumačem Jaga u *Otellu*, koji je uspio nagovoriti izdavača Ricordija da uzme Leoncavalla pod svoje. Ricordija je Leoncavallo ponajprije zainteresirao kao libretist, a vrlo je površno pogledao prvi dio trilogije *I Medici*, koji je skladatelj u međuvremenu završio, i odbacio ga. Leoncavallo je neko vrijeme radio s Giacomom Puccinijem na libretu *Manon Lescaut*, ali ubrzo su se razišli u pristupu. Tada

se Leoncavallo prihvatio skladanja opere po uzoru na Mascagnijevu *Cavalleriju*. Kao temom, poslužio se događajem kojem je i sam bio svjedok u mjestu Montaltu u Kalabrij, gdje je njegov otac bio upravitelj sudskog ureda. Tragedija se dogodila u Leoncavallovu djetinjstvu prigodom hodočašća na blagdan Velike Gospe, 15. kolovoza 1865. godine. Nastali su tako *Pagliacci* i na premijeri 1892. postigli golem uspjeh.

A onda se dogodilo isto što i s Mascagnijem. Uspjeh kao da je iscrpio i Leoncavalla. Očekivalo se da nastavi skladati remek-djela, ali to se nije dogodilo. Oba su autora i dalje skladala, ali ta se djela nisu održala na repertoaru. Ponekad se neko djelo i izvede, ali se u stvarnosti ona pamte po nekom uspjelom odlomku. Sonzogno je otkupio operu *I Medici* od svojega suparnika Ricordija i računajući na popularnost *Pagliaccija*, nadao se uspjehu. Ali izvedba godine 1893. taj uspjeh nije postigla. No *I Medici* su izvedeni u Berlinu 1894. u nazočnosti cara Wilhelma Drugog i oduševili ga. On je naručio od Leoncavalla djelo koje bi veličalo dinastiju Hohenzollerna. Stavio mu je na raspolaganje Dvorsku operu. Leoncavallo je deset godina radio na operi koju je nazvao *Der Roland von Berlin* i, kako je pisao Carus, vjerovao da će biti remek-djelo. Ali nije bila; propala je na premijeri 1904. U međuvremenu je odustao od trilogije o talijanskoj renesansi i prema istom romanu Henryja Murgera (1822-1861), kojim se s više uspjeha poslužio i Puccini, skladao 1897. operu *La Bohème*. Slijedila je *Zazà*, lirska komedija u četiri čina o zvijezdi *music halla*, prema istoimenoj drami Charlesa Simona (1850-1910) i Pierrea Bertona (1842-1892), praižvedena 1900. u Milanu. Iz nje je sačuvano nekoliko arija.

Godine 1906. Leoncavallo je krenuo na turneju po Sjedinjenim Američkim Državama gdje se pozabavio i operetom. I prije je skladao

romance, od kojih je najpopularnija *La Mattinata*, omiljena u tenorskom repertoaru, koju je Caruso uz njegovu pratnju snimio već 1904. godine. Vrativši se u Italiju, skladao je 1910. operu *Maia*, 1912. operu *Zingari* (Cigani) i 1916. operu *Goffredo Mameli* o prerano umrlom autoru talijanske himne. Veliku operu *Edipo Re* (Kralj Edip) nije dovršio i ona je praizvedena sedamnaest mjeseci poslije njegove smrti, godine 1920. Zanimljiva je po tome što je pružila mogućnost velikom baritonu Titti Ruffu (1877-1953) da se iskaže u naslovnoj ulozi. Leoncavallo je umro u Montecatiniju pokraj Firence 9. kolovoza 1919. godine.

O DJELU

Nakon velikog uspjeha *Cavallerije rusticane* 1890. godine, milanski izdavač Sonzogno raspisao je novi natječaj i dvije godine poslije na njemu je pobijedio Leoncavallo. Sonzogno je otkupio njegovu operu *I Pagliacci* čim je pročitao libreto, uvjeren da će se njome autor opera *Chatterton* i *I Medici* napokon potvrditi. I nije pogriješio. Stvarni događaj kojemu je devetogodišnji Leoncavallo bio nazočan i koji mu je dao poticaj za izbor sižea *Pagliaccija* bio je sljedeći: vođa jedne putujuće glumačke družine zadržao se u Montaltu da priredi predstavu. Otkrivši da mu je žena, također glumica, nevjerna, ubio ju je, a zatim se dao u potjeru za suparnikom. Našao ga je i ubio. Nesretni mladi čovjek bio je sluga obitelji Leoncavallo s kojim je mali Ruggero otišao na proštenje. Ljubomorni muž, ubojica svoje žene, bio je osuđen na dvadeset godina tamnice. Očito se taj nemili događaj tako usjekao u Leoncavallovu maštu da je prema njemu skladao operu koja će nepatvorenom izravnošću glazbenog jezika zadržati neposrednost djelovanja i danas. Leoncavallo je u partituru unio sve svoje znanje

i sav svoj talent i postigao sjajno jedinstvo radnje u preplitanju života i pozornice, stvarnosti i privida. Bogatom paletom orkestralnih boja, kontrastnom dinamikom, širokom mediteranskom melodikom, stalnom dramatskom gradacijom i neprekinutom emocionalnom napetošću stvorio je operu koja se napeto sluša i gleda, što je jedno od glavnih svojstava verizma.

Dramaturški način obrade *Pagliaccija* vrlo je zanimljiv. To je zapravo kazalište u kojem se glavni junaci poistovjećuju s likovima koje igraju i na sceni se razrješavaju njihovi odnosi, što nerijetko uzrokuje tragediju. *Pagliacci* su i odraz povećanog zanimanja za likove iz *commedie dell' arte*, što nalazimo i kod Ferruccia Busonija (1866-1924), Arnolda Schönberga (1874-1951) i Claudea Debussyja (1862-1918). Temu *Pagliaccija* nalazimo i u drami *Tabarinova supruga* (La Femme de Tabarin), nastaloj 1887., francuskog pjesnika i pisca Catullea Mendèsa (1841-1909) koji je optužio Leoncavalla za plagijat, ali se Leoncavallo obranio pričom kako je sam svjedočio događaju koji je uzeo za siže svoje opere. Leoncavallo je tekst i glazbu *Pagliaccija* napisao u pet mjeseci. Premda su *Pagliacci* skladani u dva čina, izdavač Sonzogno tražio je da se izvedu bez pauze, povezani *intermezzom*.

U operi je vođa putujuće družine dobio ime Canio, njegova žena zove se Nedda, mladi sluga Silvio. Da bi obogatio radnju, Leoncavallo je uveo i lik Tonija, također člana komedijaške družine, rugobe, koji je zaljubljen u Neddu. Budući da ga ona odbija, on joj se želi osvetiti. U izvornom rukopisu partiture, posljednje riječi "La commedia è finita" izgovara Tonio, što bi bio logičan zaključak Prologa koji on pjeva i zaokružilo bi dramu, no 1895. tu je frazu preuzeo Canio. Unatoč pokušajima nekih dirigenata da je vrate Toniju, taj se običaj održao.

IL MITO DELL'OPERA

LEONCAVALLO • PAGLIACCI



FRANCESCO CIGADA GIUSEPPINA HUGUET MAESTRO SARAINO MAESTRO LEONCAVALLO ANTONIO PAOLI ERNESTO BADINI GAETANO PINI-CORSI

LEONCAVALLO AND THE ARTISTS WHO MADE THE VICTOR PAGLIACCI SERIES

La prima registrazione completa dell'opera, sotto la supervisione artistica del compositore

The very first complete recording, supervised by the author himself

70^e
1905-1975
BONGIOVANNI

Pagliacci, naslovnica prve snimke opere

Pagliacci su bili prva opera snimljena u cijelosti. Snimka je nastala 1907. za tvrtku Gramophone s ansamblom Scale pod ravnanjem Carla Sabajna pod Leoncavallovim nadzorom. Noviji izvori navode da je dirigirao sam Leoncavallo. U svakom slučaju, ona svjedoči najautentičniji pristup djelu. Canija pjeva portorikanski tenor Antonio Paoli (1871-1946) koji je tada slavlu dijelio s Enricom Carusom. Nazivali su ga

“kraljem tenora i tenorom kraljeva”. Tonija pjeva još jedan slavni pjevač onoga vremena, talijanski bariton Francesco Cigada (1878-1966). Katalonska sopranistica Giuseppina Huguet (1871-1951) s repertoarom koji se protezao od Kraljice noći do Elze u *Lohengrinu* pjeva Neddu, Ernesto Badini (1876-1937) je Silvio, a Zdranin Gaetano Pini-Corsi (1860-?) Beppe. *Pagliacci* su bili i prva opera u cijelosti

zvučno snimljena na filmu 1931. godine s ansamblom napuljskog Teatra di San Carlo i s Fernandom Bertinijem u ulozi Canija. Poznat je i istoimeni film iz 1948. u kojemu Tito Gobbi pjeva i glumi Tonija, slavna filmska diva Gina Lollobrigida igra Neddu (pjeva Onelia Fineschi), Afro Poli glumi Canija, a pjeva ga Galliano Masini. Godine 1968. nastao je film u kojemu su pjevali i glumili Jon Vickers, Raina Kabaivanska, Peter Glossop i Rolando Panerai. I naposljetku, 1982. Franco Zeffirelli je s ansamblom Scale pod ravnanjem Georgesa Prêtre-a snimio film s Plácidom Domingom i kanadsko-grčkom sopranisticom Teresom Stratas u glavnim ulogama.

PRAIZVEDBA

Praizvedba *Pagliaccija* u Teatru Dal Verme u Milanu 21. svibnja 1892. pod ravnanjem **Artura Toscaninija** (1867-1957) i sa slavnim francuskim baritonom, velikom pjevačko-glumačkom osobnošću, **Victorom Maurelom** (1848-1923) u ulozi Tonija, bila je trijumf. Silvija je pjevao majstor belkanta, talijanski bariton **Mario Ancona** (1860-1931), a Neddu austrijska sopranistica **Adelina Stehle** (1860-1945), koja je karijeru ostvarila u talijanskom repertoaru i godinu dana poslije bit će prva Nanetta u *Falstaffu*. Canija je pjevao najmlađi među njima, talijanski tenor **Fiorello Giraud** (1870-1928), koji je debitirao kao Lohengrin,



Victor Maurel

ostvario karijeru u repertoaru lirskog i *lirico-spinto* tenora i došao do Tristana. Skladatelj je nebrojeno puta pozivan pred zastor. Kritičar u časopisu *La Perseveranza* izvijestio je da je autor bio pozivan na pozornicu još dvadeset puta nakon prologa u vrijeme predstave. Tri arije su se morale ponoviti. "Čak mu je i zbor pljeskao", napisao je. Godinu dana poslije, Covent Garden je uvrstio operu na repertoar, a slavna Nellie Melba pjevala je Neddu. Iste ju je godine upoznao Metropolitan, također s Melbom. I tako su *Pagliacci* stekli popularnost kao i *Cavalleria*. Postale su najpopularnije verističke opere, "veristički blizanci Cav i Pag", kako ih često nazivaju. I kad su 22. prosinca 1893. upravo u Metropolitanu zajedno izvedene iste večeri, postale su gotovo neodvojive.



Arturo Toscanini

PAGLIACCI U METROPOLITANU

Pagliacci su u Metropolitanu prvi put izvedeni 11. prosinca 1893. zajedno s Gluckovom operom *Orfej i Euridika*. Dirigirao je prvi veliki talijanski dirigent, skladatelj **Luigi Mancinelli** (1848-1921). Redatelj je bio francuski bas **Armand Castelmary** (1834-1897). Neddu je pjevala glasovita Australka **Nellie Melba** (1861-1931), jedna od najslavnijih pjevačica svih vremena. Omiljeni tenor onoga doba, najistaknutiji prvi tumač verističkih likova, **Fernando de Lucia** (1860-1925) pjevao je Canija. Dva baritona: talijanski, **Mario Ancona** i poljski, Wiktor Grabczewski (1863-1924), umjetničkoga imena **Victor de Gromzeski**, pjevali su Tonija i Silvija, a **Pedro Guetari Beppea**. *Pagliacci* su se prvi put zajedno izveli s *Cavallerijom rusticanom* 22. prosinca 1893.



Enrico Caruso kao Canio

Sljedeća nova produkcija obiju opera zajedno bila je 19. prosinca 1924. Uz Lucretiju Bori, Miguela Fletu i Giuseppea Denisea, Silvija je pjevao slavni Lawrence Tibbett. U novoj produkciji u siječnju 1951., opet zajedno s *Cavallerijom*, zvijezde su bili čileanski tenor Ramón Vinay i sjevernoamerički bariton rusog podrijetla Leonard Warren. Nova produkcija 1958. okupila je nekoliko zvučnih imena. Dirigirao je Dimitri Mitropoulos, Neddu je pjevala Lucine Amara, koja ju je i najviše – 66 puta – pjevala u Metu. Pridružili su im se Warren i Mario Del Monaco. Nova produkcija u siječnju 1970. bila je u znaku redatelja i autora scenskih rješenja Franca Zeffirellija i ona se održala na repertoaru do ove današnje premijere, i 713. izvedbe. Iako nije nastupio na premijeri nijedne nove produkcije opere, **Enrico Caruso** bio je i ostao pojam Canija ne samo u Metropolitanu, gdje ga je pjevao mnogo više od drugih – 116 puta, nego uopće. Operom je najviše puta – 64 – dirigirao Vincenzo Bellezza, Tonija je najviše – 66 puta – pjevao Antonio Scotti. Zadraniin Antonio Pini-Corsi (1859-1918) jedanput je pjevao Silvija.

PAGLIACCI U HRVATSKOJ I HRVATSKI UMJETNICI U NJIMA

Riječka publika prva je u Hrvatskoj upoznala *Pagliaccije* 1893. u Teatru Comunale. U Splitu je operu sljedeće godine izvela češka putujuća operno-operetna družina. Njemački muzički teatar u Osijeku izveo je *Pagliaccije* u sezoni 1896./1897.

Prva hrvatska izvedba *Pagliaccija* bila je 22. travnja 1894. u Zagrebu, godinu dana nakon Mascagnijeve *Cavallerije rusticane*, u trećoj opernoj *stagioni* pod vodstvom **Nikole Fallera**, koji je i dirigirao izvedbom. Redatelj je bio **Václav Anton**. Canija je pjevao **Vincenzo Larizza** (1862-1902), a Neddu i Tonija supruzi

Bensaúde – budući gost Metropolitanana i prvak Opere u vrijeme Miletića **Maurizio Bensaúde** (1863-1912) i njegova supruga **Julia de Fano-Bensaúde**. Prvom izvedbom opere u novoj zgradi Hrvatskog zemaljskog kazališta 10. listopada 1896. u prijevodu Milke Pogačić ravnao je također Faller. Canija je pjevao Ernesto Cammarota, Tonija Bogdan Vulaković, a Neddu Gemma Bellincioni. Oni su bili i protagonisti *Cavallerije* s kojom su se *Pagliacci* zajedno izveli.

Pagliacci su u zagrebačkoj Operi doživjeli mnogo obnova, no najviše će se pamtiti realizacija iz 1982. u režiji Giancarla Del Monaca pod ravnanjem Mire Belamarića s Pierom Filippijem kao Canijem i zanimljivom koncepcijom Nedde u fellinijevskom stilu, u liku poput Gavrochea, koju je donijela Nada Ruždjak. Prva izvedba *Pagliaccija* u Hrvatskom

narodnom kazalištu u Osijeku bila je u drugoj sezoni njegova djelovanja, 5. studenog 1908., a prve izvedbe djela u novoutemeljenim Operama u Splitu i Rijeci bile su već u njihovim prvim sezonama djelovanja: 22. svibnja 1946. u Splitu, 21. lipnja 1947. u Rijeci, tko zna zašto, s njemačkim naslovom *Bajazzo*.

Nekoliko je hrvatskih umjetnika nastupilo u *Pagliaccima* u Bečkoj državnoj operi. Lovro pl. Matačić ravnao je 1959. premijerom (Neueinszenierung) opere. *Pagliaccima* su dirigirali i Berislav Klobučar i Nikša Bareza. Sonja Šagovac-Mottl pjevala je više od trideset puta Neddu, Marko Rothmüller otpjevao je nekoliko puta Tonija. Najveći hrvatski tenor, Hrvat, Tino Pattiera, u Bečkoj državnoj operi gostovao je kao Canio. U berlinskoj Državnoj operi Ljubica Oblak-Strozzi kao njezina prvakinja Violetta de Strozzi pjevala je Neddu.

Nakladnik

Koncertna dvorana
Vatroslava Lisinskog

Za nakladnika

Dražen Sirišćević, ravnatelj

Producentica programa

Ivana Kostešić

Urednica

Ivana Kostešić

Tekst

Marija Barbieri

Oblikovanje i grafička priprema

Intergrafika TTŽ d.o.o.

Lektorica

Rosanda Tometić

Tisak

Intergrafika TTŽ d.o.o.

Naklada

350 kom.

Cijena

20 kn

www.lisinski.hr

The Met
ropolitan
Opera 



The Metropolitan Opera



sponzori Koncertne dvorane
Vatroslava Lisinskog:



GRAD ZAGREB



CROATIA OSIGURANJE
osnođeno 1854.



tportal.hr

INA



Večernji list



Zagreb
moj grad